

УДК 330.341.1.(477)

ТІТАРЕНКО Г. Б.

Національний університет ДПС України

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК СКЛАДОВОЇ ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

В статті визначено основні проблеми ідентифікації людського капіталу (далі – ЛК) в Україні, критично проаналізовано методика оцінки людського капіталу на регіональному рівні, яка офіційно застосовується в статистичних дослідженнях. Потенціал розвитку людського капіталу (далі – ЛК) розглянуто як складову потенціалу національної інноваційної системи (далі – НІС). Доведено актуальність досліджень для високотехнологічних підприємств та для ВНЗ.

Ключові слова: людський капітал, методика визначення людського капіталу, ВНЗ, потенціал.

Вступ. Україна представлена у декількох доповідях та індексах, які оцінюють технологічну та інноваційну конкурентоспроможність країн і здійснюють їх рейтингування. Серед них Глобальний індекс конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму у Давосі, Індекс економіки знань Інституту Світового банку та Загальний інноваційний індекс Європейського інноваційного табло, що оцінюється компанією EuroINNO за підтримки Єврокомісії. Ці методики визначення конкурентоспроможності є дуже корисними для управління НІС, але багато з них є такими, що не враховують національні особливості країни, тому є доцільним побудова інтегрального показника розвитку НІС. Для побудови інтегрального показника розвитку НІС необхідно розрахувати індекс розвитку ЛК.

Метою роботи є аналіз існуючого вітчизняного та іноземного досвіду оцінки потенціалу ЛК та надання пропозицій щодо його оптимізації. При проведенні дослідження доцільно взяти до уваги той факт, що кількість наукових робіт, з проблем розвитку людського капіталу яке збільшилося в останні роки, дозволяє дійти до висновку, що намагання дослідження людського капіталу із застосуванням традиційних методик та інструментарію призводить до викривлення його сутності, неналежного врахування особливостей, і, як наслідок, до втрати головних аспектів призначеності, тому пошук нетрадиційних підходів є найактуальнішим.

Основний матеріал. М. Блауг застерігав про неприпустимість універсалізму у використанні поняття людський капітал, тобто збирання різнохарактерних явищ, що об'єднують участь людини в економічних та інших процесах [1]. До того ж, категорія «людський капітал» окрім економічного має і соціальне визначення і носієм її капіталоспроможності є людина. Тому при визначенні ефективності функціонування інституту ЛК, необхідно звернутися до Програми розвитку ООН, згідно з якою розвиток людини є процесом розширення спектру вибору. Основними вимірами людського розвитку є здоров'я, матеріальне благополуччя та освітній рівень.

Основний індекс останній раз був суттєво змінений у 2010 році, коли, крім того, як додаток до основного з'явилися три нових: індекс людського розвитку, скоригований із урахуванням соціально-економічної нерівності, індекс гендерної нерівності та індекс багатомірної бідності. У звіті за 2010 рік було дано в новій інтерпретації саме поняття «розвиток людини», зокрема його основними принципами названо соціальну справедливість, сталість і повагу до прав людини.

Аналіз методики ПРООН щодо визначення ІЛР привів нас до висновку про недоцільність механічного її застосування до побудови відповідних інтегральних індексів для регіонів України з огляду на наступне:

- міжнародна методика орієнтована тільки на ту інформацію, яка наявна у всіх без винятку країнах, в той час як існуюча в Україні статистична база дозволяє врахувати значно ширше коло показників;
- інформація не за всіма показниками, які характеризують розвиток країни в цілому, достатньо надійна в розрізі окремих регіонів (це стосується, наприклад, обсягів ВВП та частки студентів ВНЗ у складі населення відповідного віку, яка є завищеною в регіонах з потужними навчальними центрами завдяки притоку мешканців інших регіонів на навчання);
- розрахунки ІЛР за обмеженим колом показників надто збільшують вплив якості даних по кожному з них (або випадкових коливань) на об'єктивність кінцевого результату;
- методика ПРООН виходить із однакової важливості (ваги) всіх складових людського розвитку, що не видається цілком обґрунтованим, оскільки різні складові справляють неоднаковий вплив на людський розвиток в цілому: наприклад, рівень економічного розвитку країни істотно впливає на розвиток таких галузей як освіта і охорона здоров'я;
- орієнтація системи показників виключно на позитивні характеристики (стимулятори) людського розвитку – чим вище значення показника, тим вищий рівень розвитку за цим показником відповідного регіону – залишає поза увагою негативні індикатори (дестимулятори) розвитку суспільства, зокрема злочинність, безробіття, екологічне забруднення тощо.

Все це викликало необхідність створення українськими фахівцями власної методики оцінки рівня людського розвитку. Держкомстатом (нині державна служба статистики України) спільно з НАН України була розроблена відповідна методика, адаптована до національних умов, передусім, до наявної інформаційної бази. Ця Методика було затверджена спільною Постановою Колегії Держкомстату та Президії НАН України у 2001 році. На основі цієї методики Держкомстатом були проведені ретроспективні розрахунки показників людського розвитку України в регіональному розрізі, починаючи з 1999 року. Надалі були запроваджені систематичні розрахунки цих показників на щорічній основі, останні з яких здійснені за підсумками 2004 року.

На концептуальному рівні запропонована методологія визначення індексу людського розвитку в регіональному розрізі передбачає:

- системний аналіз даної проблеми, її структуризацію та представлення у вигляді ієрархії складових;
- кількісну оцінку пріоритетів такої ієрархії, що дає змогу визначити питомий внесок кожної структурної компоненти до кінцевого результату;
- формування відповідних баз даних;
- розрахунок компонентних та інтегрального індексів людського розвитку в розрізі регіонів (РІЛР).

Виходячи з такого підходу система показників людського розвитку регіонів України побудована за ієрархічною схемою. На верхньому рівні цієї системи - інтегральний індекс людського розвитку, другий рівень складають узагальнюючі індикатори (індекси) 9 основних компонентів людського розвитку: демографічного розвитку, розвитку ринку праці, матеріального добробуту населення, умов проживання населення, рівня освіти, стану та охорони здоров'я, соціального середовища, екологічної ситуації та фінансування людського розвитку.

Комплексна оцінка кожного окремого компоненту людського розвитку регіонів забезпечується використанням узагальнюючого та складових індикаторів. Запропонована Державною службою статистики методика дозволяє проводити обґрунтовані порівняння рівня соціально-економічного розвитку окремих регіонів країни шляхом систематичних розрахунків індексів людського розвитку як за інтегральним показником, так і по кожному з аспектів людського розвитку. В Україні в 2000 році було розроблено методику оцінки людського розвитку (автор Е.Лібанова) [2]. Методика містить велику кількість показників, що віддзеркалюють дев'ять аспектів людського розвитку, у тому числі екологічні умови проживання, соціальне середовище, ринок праці, фінансування людського розвитку, демократичну складову, стан та охорону здоров'я, освіту та матеріальне благополуччя.

О.Макарова, О.Гладун вважають за необхідне ввести в методику показники оцінки прогресу людського розвитку, також відмічається авторами недоцільність оцінки безмежного нарощування споживання матеріальних благ і за цільові індикатори обирати максимально можливі, наприклад максимально можливий дохід, максимальне споживання товарів та послуг [3, С. 10-15].

Для розрахунку регіонального індексу людського розвитку (за оновленою національною методикою оцінки ЛК) включено 33 показника, які об'єднали у 6 блоків (відтворення населення, соціального становища, комфортного життя, добробуту, гідної праці та освіти) відповідно до основних аспектів людського розвитку. Кожний із зазначених блоків включає певний перелік показників для виміру регіонального людського розвитку, який представлено на рис. 1.

В перспективі до 2050 року, за оцінками експертів, очікується зниження чисельності населення до 35 млн. чол. При цьому загальне скорочення чисельності супроводжується такими явищами, як зростання коефіцієнта смертності та зменшення народжуваності (на 2,7% в 2010 в порівнянні з 2009 р.), зменшення питомої ваги сільського населення, погіршення якості життя та показників природного руху населення. По першому блоку (відтворення населення) інтегрального індексу регіонального розвитку випереджають всі області Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька (відповідно – 0,8412; 0,8346 та 0,8295, що пояснюється низьким рівнем дитячої смертності, високим рівнем індикатора стану здоров'я та очікуваної тривалості життя при народженні, а також тривалості життя як чоловіків, так і жінок.

В сучасних умовах пріоритетного значення набуває орієнтація на постіндустріальну цивілізацію як суспільство знань, висококваліфікованих інтелектуальних працівників, розвиток інститутів освіти та науки. У сучасних умовах цінність освіченості є особливо високою і дедалі зростає у міру розвитку науково-технічної революції та інтелектуалізації праці. В умовах формування економіки знань та розвитку глобалізаційних процесів темпи оновлення технології і організації виробництва, використання інновацій надзвичайно прискорюються, вимагаючи від людини якісно нового рівня освіти та постійного оновлення знань впродовж усього життя, здатності пристосовуватись до динамічних змін виробництва, розвивати творчі здібності та активізувати використання людського потенціалу. За шостим блоком інтегрального індексу РЛР на перших позиціях знаходяться Дніпропетровська, Донецька та Сумська області з відповідними показниками 0,8354; 0,8342 та 0,8330.

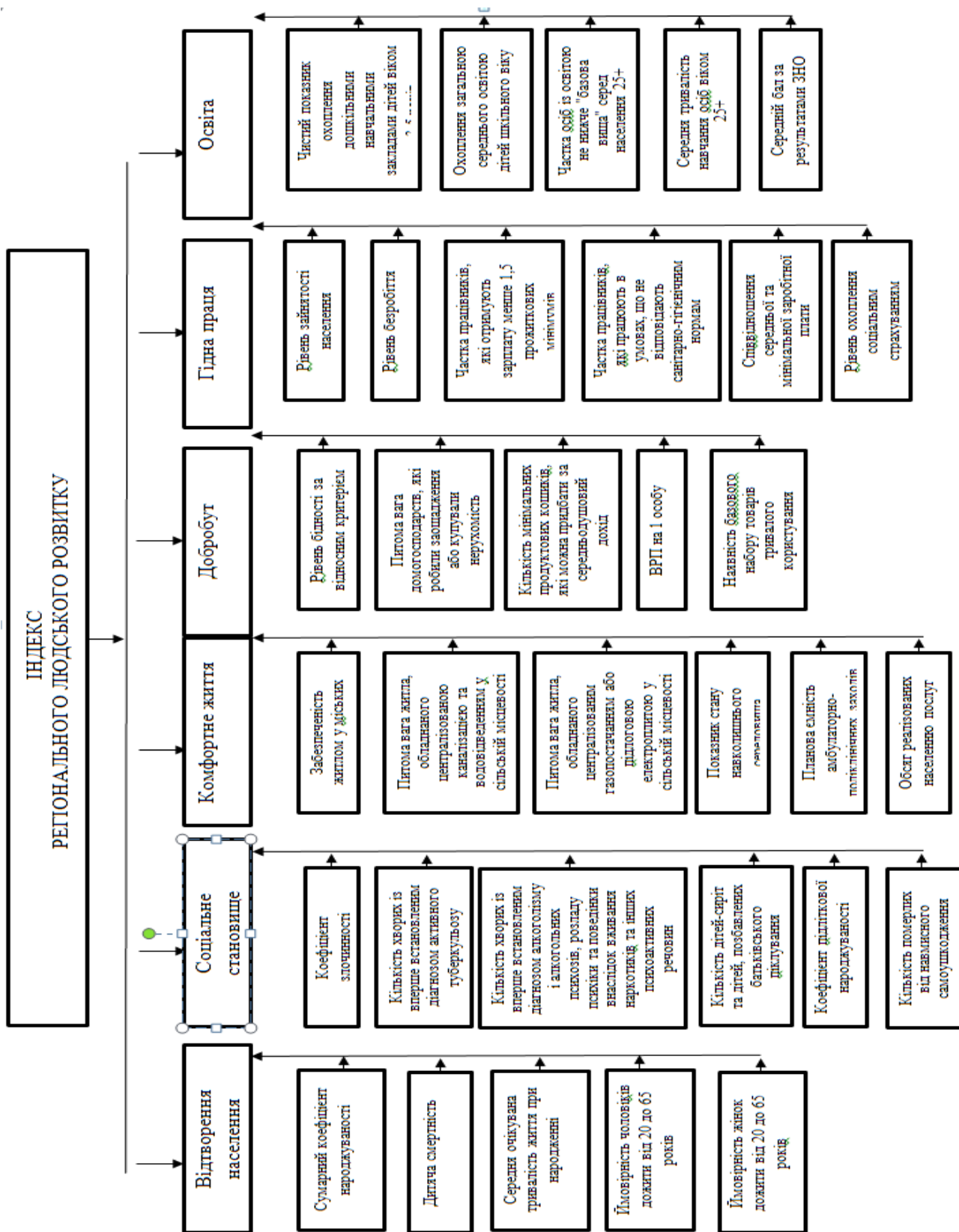

Рис.1. Структура індексу розвитку ЛК в Україні на регіональному рівні

За проведеним дослідженням з'ясовано, що недоліком існуючої методики є неможливість виміряти прогрес людського розвитку, оскільки нормування показників кожного року здійснюється на розмах варіації за регіонами (станом на період розрахунку). Тобто, якщо за певний період часу в певному регіоні не відбулося жодних позитивних змін, водночас інші регіони погіршили показники людського розвитку, то цей регіон автоматично може пересунути на кілька позицій угору й отримати кращий рейтинг.

Таблиця 1

Інтегральний індекс регіонального людського розвитку 2012 р.

Область	Відтворення населення		Соціальне становище		комфортне життя		Добробут		Гідна праця		Освіта		РЛР	
	Інд.	ранг	інд.	ранг	інд.	ранг	інд.	ранг	інд.	ранг	інд.	ранг	інд.	ранг
Вінницька	0,698	15	0,401	18	0,788	2	0,640	9	0,607	6	0,8	15	3,94	6
Волинська	0,738	3	0,5183	8	0,628	8	0,499	21	0,52	23	0,7	23	3,73	15
Дніпро	0,650	24	0,3555	25	0,581	15	0,68	7	0,61	4	0,8	4	3,74	14
Донецька	0,621	25	0,4090	16	0,485	25	0,730	5	0,62	3	0,8	1	3,75	12
Житомир	0,683	17	0,41	15	0,58	14	0,48	22	0,53	18	0,8	10	3,53	25
Запорізька	0,690	14	0,3853	20	0,543	21	0,92	1	0,57	12	0,8	8	3,95	5
І-Франк.	0,756	1	0,6820	4	0,560	19	0,458	24	0,53	20	0,7	24	3,75	13
Київська	0,741	2	0,4068	17	0,68	4	0,62	10	0,63	2	0,8	11	3,91	7
Кіровоград.	0,656	22	0,3676	22	0,57	17	0,554	17	0,551	14	0,8	6	3,5	24
Луганська	0,661	21	0,3681	21	0,566	18	0,73	4	0,59	9	0,8	7	3,76	11
Львівська	0,731	4	0,6986	2	0,633	6	0,54	18	0,56	13	0,8	9	3,99	4
Миколаївс.	0,687	16	0,3563	24	0,612	13	0,811	2	0,59	10	0,8	3	3,91	8
Одеська	0,671	19	0,3923	19	0,699	3	0,578	15	0,645	1	0,8	5	3,82	10
Полтавск.	0,720	8	0,4549	13	0,628	9	0,641	8	0,581	11	0,8	16	3,83	9
Рівненськ.	0,729	5	0,6107	5	0,612	12	0,460	23	0,51	24	0,7	22	3,69	19
Сумська	0,698	10	0,4694	11	0,535	22	0,520	20	0,53	21	0,8	14	3,57	23
Тернопіль	0,727	6	0,7071	1	0,581	16	0,420	25	0,51	25	0,7	21	3,73	17
Харківськ.	0,69	12	0,5957	7	0,633	7	0,743	3	0,604	7	0,8	2	4,14	1
Херсонськ.	0,683	18	0,3603	23	0,665	5	0,540	19	0,54	15	0,7	18	3,59	22
Хмельниц.	0,694	13	0,5186	9	0,529	23	0,602	13	0,532	22	0,7	19	3,66	20
Черкаська	0,670	20	0,4606	12	0,621	11	0,620	12	0,542	16	0,8	12	3,73	16
Чернівец.	0,721	7	0,6946	3	0,621	10	0,621	11	0,601	8	0,7	20	4,03	3
Чернігів	0,650	23	0,4466	14	0,544	20	0,716	6	0,540	17	0,8	17	3,70	18

Джерело: за даними Держкомстату України

Набагато корисніше з погляду об'єктивної оцінки реальності було б перейти від констатації досягнутого рівня до оцінювання прогресу людського розвитку. Для оцінки прогресу потрібно визначитися з цільовими орієнтирами, за які доцільно використовувати кращі європейські стандарти або (за їх відсутності) – національні цільові індикатори.

В блоку «Рівень освіти населення», доцільно запропонувати комплекс показників, які дозволяють підвищити якість освіти в Україні. Тим більше, що за показником «частка осіб з вищою освітою серед дорослого населення» Україна посідає провідне місце навіть серед розвинених країн світу – 43% (за даними на 2006 р., аналогічний показник у США складає 28%, Японії – 22%, Великій Британії – 15%, Німеччині – 15%.

Проте питання полягає у тому, що якість і конкурентоспроможність вищої освіти в Україні все ж значно відстає від європейських стандартів. Можливо доцільно внести показник оцінки ЛК професорсько-викладацького складу, як це наведено в табл. 2.

Для ВУЗа критеріями оцінки ефективності використання людського капіталу є підвищення рейтингу, підвищення рівня цитуєності наукових праць, збільшення кількості студентів, наявність наукових розробок, винаходів і відкриттів, які підтверджено відповідними інституціями; впровадження результатів наукових досліджень в сферах практичного їх використання, економічний, соціальний, пізнавальний, загальносуспільний чи інший ефект від використання наукових розробок (табл. 2).

Таблиця 2

Показники оцінки рівні інноваційного потенціалу ВНЗ

Кадрові	Матеріально-технічні та НМА	Інформаційні та НМА	Фінансові
Загальна кількість управлінців у ВНЗ	Загальна вартість активів ВНЗ	Загальна вартість інформаційних активів	Загальна вартість матеріально-технічних та НМА
Загальна кількість працюючих у ВНЗ	Вартість активів для управлінського персоналу	Кількість комп'ютерів в управлінців	Фондоозброєність праці
Освіта управлінців (наявність знань і ступенів)	Вартість комп'ютерної техніки	Наявність локальної інформаційної мережі	Загальний обсяг НДДКР
Вікова структура професорсько-викладацького складу	Вартість розмножувальної техніки	Наявність електронної пошти і її використання	Частка в ньому організаційно-управлінських витрат
Стаж роботи управлінців у даному ВНЗ	Наявність доступу до Інтернету	Рівень телефонного і мобільного зв'язку	Обсяги бюджетного фінансування НДР
Дані про індивідуальні наукові праці	Рівень оснащення кафедр і офісів	Бібліотечні фонди книг з управління	Обсяги міжнародних грантів
Плинність персоналу	Рівень телефонного і мобільного зв'язку	Рівень переплати на інформаційні видання	Виробнича площа наукових підрозділів
Наявність тестування при прийомі на роботу	Наявність лабораторій та цехів	Наявність доступу до національних і місцевих баз	Фінансова стійкість наукової частини ВНЗ
Наявність рейтингових оцінок	Бібліотечні фонди з управління	Забезпеченість інформаційними фондами	Показники фінансової ліквідності балансу
Наявність кар'єрного зростання	Наявність НМА (патенти, винаходи)		

Джерело: визначено автором

Висновки. Наукові дослідження на мікрорівні дають підґрунття для розробки методики та показників оцінки ЛК на макроекономічному рівні. При цьому, слід мати на увазі, що ЛК є категорією мікроекономіки, а накопичений ЛК національної економіки акумулює у процесі своєї визначеності сукупність відповідних нематеріальних активів окремих індивідів, що сприяє формуванню відповідних інститутів.

Список літератури.

1. Блауг, Марк. Економічна теорія в ретроспективі [Текст] : пер. з англ. / М. Блауг; пер. І. Дзюб. - К. : Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. – 670 с.
2. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан / за ред. Е.М.Лібанової; Рада з вивчення продуктивних сил України – К: Вид-во «СПД Савчина», 2002.-123 с.
3. О.Макарова, О.Гладун. Регіональний індекс людського розвитку: причини та напрями удосконалення методики розрахунку // Статистика України 2012, № 1, 10-15
4. Методика вимірювання людського розвитку регіонів України; затверджена Постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України від 14.03.2001 р. № 76 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.Ukrstat.gov.ua/metod_polog/metog_doc/sp_04.pdf.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОТЕНЦИАЛА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ПОТЕНЦИАЛА НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

ТИТАРЕНКО Г.Б.

Национальный университет ГНС Украины

В статье определены основные проблемы идентификации человеческого капитала в Украине, проанализирована методика оценки человеческого капитала на региональном уровне, официально применяемая в статистических исследованиях. Потенциал развития человеческого капитала рассмотрен как составляющая потенциала национальной инновационной системы. Целью изучения данной методики является выявление слабых мест в национальных подходах определения стоимости человеческого капитала и возможности оптимизации данной методики.

Ключевые слова: *человеческий капитал, методика определения человеческого капитала, ВУЗы, потенциал*

METHODOLOGICAL APPROACHES OF POTENTIAL HUMAN CAPITAL DETERMINING AS A COMPONENT OF POTENTIAL NATIONAL INNOVATION SYSTEM OF UKRAINE

TITARENKO G.B.

National University of STS of Ukraine

The article identifies the main problems of the identification of human capital in Ukraine, critically methods of assessment of human capital at the regional level, officially used in statistical studies. The potential development of human capital is considered as part of the capacity of the national innovation system.

Keywords: *human capital, a method of determining human capital, universities, potential.*

УДК 37.035.6

ШАЦЬКА З.Я.

Київський національний університет технологій та дизайну

БЕЗПЕРЕРВНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ СИСТЕМ ОСВІТИ

Метою статті є дослідження еволюції форм освіти в різні історичні епохи, виявивши переваги, проблеми та перспективи подальшого їх розвитку, як одного з найважливіших чинників і ресурсів соціального розвитку суспільства.

Дослідження еволюції форм освіти в різні історичні епохи проведено з використанням методів аналізу, синтезу та з використанням системного підходу до дослідження складних явищ.

Результатом дослідження є виокремлення переваг та проблем розвитку систем освіти в процесі еволюції людського суспільства, їх систематизація та визначення шляхів подальшого розвитку на сучасному етапі.

Наукова новизна дослідження полягає в узагальненні напрямів розвитку освіти в різні епохи та визначення шляхів їх подальшого розвитку на сучасному етапі.

Практична значимість дослідження полягає в можливості його використання в процесі розвитку освітнього процесу для різних закладів освіти.

Ключові слова: *освіта, історичні епохи розвитку освіти, форми освіти, початкові заклади, безперервна освіта.*